

Careful study of I. Denysiuk's epistolary reveals interesting pages not only his human and scientific personality but also obscure important facts of scientific - cultural and social life in Ukraine of the second half of the twentieth century and the first decades of the twenty-first century.

Epistolary, translation, archive, memoirs, short story.

УДК 821.161. 2-14.09

ФЛОРИСТИЧНА СЕМІОТИКА ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ „АДВОКАТ МАРТІАН”

***С. О. Кочерга, доктор філологічних наук
Республіканський вищий навчальний заклад
„Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта)***

Розглянуто флористичну семіотику одного з найзагадковіших творів Лесі Українки. Наведено семантику таких знаків, як лілея, троянда, лавр, дуб, агава, які відіграють важливу роль в репрезентації системи образів драматичної поеми. Визначено місце флористики в полікодовому письмі Лесі Українки-драматурга.

Семіотика, код, знак, символ, семантика.

Вивчаючи драматургію Лесі Українки, дослідники так чи інакше виявляли паритетність різних кодів у текстах письменниці. Прикладом яскравої взаємодії є драматична поема Лесі Українки „Адвокат Мартіан”, що є зразком її зрілої творчості.

Доцентровий рух драми „Адвокат Мартіан” у царині сучасних досліджень творчості письменниці є не випадковим: його інтенціональність досі залишається нерозгаданою. Як відомо, твір був написаний у Грузії, в часовий відтинок між двома шедеврами – „Лісовою піснею” і „Камінним господарем”. До реалізації задуму письменниця приступила наприкінці вересня 1911 р., з намірами та обіцянками „собі зробити щось і ad rapem et aquam¹” [9, с. 364]. В „Адвокаті Мартіані” Леся Українка востаннє звертається до римсько-християнського локусу, який був основним джерелом тем і „колориту” її попередніх драматичних звершень. А. Кримський з повагою згадував про унікальну підготовчу роботу перед написанням „Адвоката Мартіана”: тільки вивчення історичних матеріалів у Лесі Українки зайняло понад два місяці. „Без перебільшення можу сказати, – засвідчує А. Кримський, – що Леся Українка була справжнім ученим, дослідником” [4, с. 689].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники неодноразово підкреслювали особливості третього століття по Різдву Христовому, що стало культурним тлом драматичної поеми „Адвокат Мартіан”. Як ві-

¹ Для заробітку; дослівно – „для хліба й води”.

домо, це був час прийняття нової релігії представниками вищих соціальних шарів, інтелігенції. Після періоду спорадичних переслідувань християн з 235 р. у Римській імперії розпочались так звані універсальні гоніння, спрямовані насамперед на представників кліру. З отриманого досвіду влада дійшла висновку, що мучеництво є популяризацією християнства, тому основні зусилля спрямовувались на розхитування його авторитетної верхівки. Найбільше християни постраждали від жорстокого владарювання Валеріана (253-260) та Діолектіана (285-305).

Ключ до розуміння тексту слід шукати в семантиці топосу драми. Згідно з О. Бабишкіним назву міста ПUTEОЛ слід трактувати як „колодязь”, чим підкреслено „відокремленість, замкнутість від світу” [2, 356]. Однак римляни так назвали це старовинне кумське місто у зв'язку з розташованими навколо численними мінеральними джерелами та озерами в кратерах колишніх вулканів (путеол – джерела). Це місто вважалося „порогом столиці світу” (В. Барклі). Відомо, що ап. Павло пробув у ньому 7 днів, коли їхав в'язнем до Риму, де зрозумів, що він не самотній, бо скрізь його зустрічало братерство віруючих. На відміну від християнських путеольських асоціацій головний герой драми ЛЕСІ УКРАЇНКИ гостро усвідомлює свою самотність.

Вибір Лесею Українкою складної історичної епохи, на думку А. Гозенпуда, був зумовлений розгулом реакції після поразки російської революції. Перші прочитання „Адвоката Мартіана” літературознавцями надто прямолінійно поєднували добу реакції після революції 1905-1907 рр. та епохою гоніння ранніх християн. Атеїстична пропаганда ускладнювала рецепцію „Адвоката Мартіана” і тяжіла над висновками літературознавців. Більшість інтерпретацій твору з усього набору кодів сконцентровувались на коді віри. Останнім часом спектр суперечливих оцінок драми та її загадкового головного героя розширився. Впливовими залишаються закиди щодо антигуманності позиції Мартіана, оскільки він готовий, як вказує Л. Масенко, „принести в жертву теологічній ідеї природне почуття любові до дітей і відповідальність за їхнє життя” [5, с. 72]. Філософ А. Бичко героя ставить у ряд доволі різновекторних персонажів (Степан, Елеазар, Хуса, Хілон, Федон), які служать чужому закону. З. Генік-Березовська називає адвоката Мартіана „типом неоднозначним”, але підкреслює, що „наслідки його душевної роздвоєності, неспроможності оволодіти кризовим моментом, тільки завдяки етичним принципам породжують нову трагедію втраченої людини” [3, с. 222].

Зовсім іншу концепцію твору запропонувала В. Агеєва, яка вписує Мартіана до типу персонажів „герой-подвижник”, „зразок лицарської відданості ідеалу”. Дослідниці вдалось переламати скептицизм науковців, які піддавали критиці жертвність адвоката, і разом з тим довести, що „він несе тягар трагічної вини перед близькими людьми, яким він нав'язав власний вибір” [1, с. 237]. Культурософського змісту „Адвоката Мартіана” торкаються й інші сучасні дослідження (Бартко О., Галацька В., Кузьма О., Тхорук Р. та ін.).

Розгляд багатства кодів драматичної поеми „Адвокат Мартіан” слушно розпочати з репертуару основних знаків, які в свою чергу обростають іншими знаками, символами та алюзіями, складаючи плетеницю сенсів і натяків. Важливе значення у будь-якому тексті Лесі Українки надається власним назвам, кожна з яких є концептом, що формує образ, розширює асоціативне поле твору, увиразнює його проблематику та ідею.

Мета дослідження – аналіз флористичних знаків драматичної поеми „Адвокат Мартіан”, визначення місця флористики в полікодовому письмі Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу. Традиційно рослини у драмах не обмежуються декоративною функцією, а виконують певну семантичну функцію. Як стверджує В. Тюпа, „будь-яка чисто смислова, особистісно значима, не загальнозрозуміла одиниця внутрішнього мовлення може бути розгорнута в цілу „панораму слів” (фразу, епізод або навіть весь літературний текст)” [7, с. 10]. Прикладом художнього моделювання репертуару знаків у тексті „Адвокат Мартіан” слугує використання авторкою флористичних символів, які можна розглядати в різних парадигмах. В. Топоров зауважив, що символічні конотації, властиві рослинам (процвітання, відродження, плодовитість; смерть, тлін, занепад) здебільшого збігаються в різних культурах [6, с. 198]. За О. Фрейденберг, флористичні символи виникли з найдавніших міфологічних уявлень про світобудову й виражають загальнолюдські та національні архетипи. За допомогою флористичної символіки письменники нерідко маркують ідентифікацію або самоідентифікацію героїв.

У драмі „Адвокат Мартіан” семіотична система кожного з головних персонажів наділена виразним флористичним знаком, який дозволяє глибше пізнати суть характерів героїв. Першою до квіткових знаків у діалозі з батьком вдається Аврелія. У дитячі роки вона стала свідком християнської жертвності. Дівчина, яка відважно йшла на страту за віру перед жорстоким натовпом, що зібрався в цирку, згодом виринала з її спогадів „білою лілеєю”. Символ лілеї у давній Греції асоціювався з красою, позаяк виросла вона з молока матері богів Гери. За Біблійними переказами білі лілії розквітли на другий день після розп'яття Христа там, де впали сльози Богоматері, і з того часу вони стали символом невинності. Пізніше знак лілеї був реактуалізований у мистецтві романтизму й символізму. Наприклад, Шевченко транспонує цей мотив з побутової балади у соціальний вимір, зобразивши антропологічно-флористичну метаморфозу як форму протесту проти соціального конфлікту. Отож лілея – міфологічний символ чистоти й цнотливості; у деяких народів вважалося, що лілеї виростають на могилах безневинно засуджених. У цілому „лілея біла” символізує для Аврелії християнську публічну жертвність з величезною сугестивною силою, що прирівнювалась до царської величі. Зорієнтованість на подібний екзистенційний вибір відповідає системі християнського виховання, але він унеможливлювався настановами батька, що мусив приховувати свою приналежність до християн. Аврелія, приречена батьком на приховане сповідання християнських чеснот, втрачає сенс існування та наважується на

крок, який стає шоком для батька. Вона вибирає приклад матері, який дозволяв дівчині самореалізуватись в еротичному дискурсі, дискримінованому християнською церквою. Мотивацію своєї неадекватної поведінки Аврелія пояснює за допомогою квіткових символіки:

Тоді забуду
лілею білу, як сама розквітну
трояндою, нехай і не святою,
зате розкішною! [8, с. 23]

Фактично це була теж жертва, яку можна водночас розглядати як протест проти жертвності батькового трибу життя.

Семіотика троянди надзвичайно широка, подекуди амбівалентна, але для Аврелії вона є традиційним знаком пристрасті й насолоди. У часи падіння Риму троянда вважалась незмінним атрибутом декору, куртизанки пишались нарядами з бутонів троянд, а сама квітка починає асоціюватись з п'яними оргіями, ницими почуттями. Тоді нею почали прикрашати не Венеру-Уранію – богиню чесного шлюбу, а ганебну Венеру Пандемос. Велике значення троянді надавала єгипетська цариця Клеопатра, яка ублажала за допомогою аромату квітки Цезаря і Марка Антонія. Неважко замітити в самоототожненні Аврелії з трояндою клеопатринський підтекст. Разом з тим цей семіотичний знак маркує сценічні інтенції героїні: у будь-якому випадку вона хотіла опинитися в центрі уваги, приковувати погляди, захоплювати і відштовхувати водночас своєю відвагою.

У свою чергу син Мартіана, брат Аврелії Валент всі свої діяння хотів би здійснити під знаком лавра (символ тріумфу і перемоги, вічності і безсмертя). Пригадаймо, що у грецькій культурі лавр означав перемогу і світ, присвячений Аполлону, Діонісу, Юноні та деяким іншим богам. У Давньому Римі лавровий вінок стає вищим знаком воїнської та імператорської слави. У християнстві вінок з лавра символізує мучеництво, однак Валент орієнтується передовсім на „ідолянське” трактування знаку, яке готовий приймати з „нечистих рук”. Валент не приховує, що ладен приймати лаврові вінці з „нечистих рук”, оскільки світ, де потенціально можна було дістати винагороду з „чистих рук” був закритий для нього. На противагу синовій одномірності Мартіан нагадує про трійцю символів, які більш укорінені у християнській культурі, її ключові концепти, і близькі Мартіановому визначенню пріоритетів.

Чи ж найпочесніше у світі – лавр?
Шанобний дуб, оливна гілка миру,
свячена пальма – чи ж не рівноправні
вони славутнім лаврам? [8, с. 31].

Дуб – символ сили, мужності, довговічності, вірності. Він має прадавню історію конотацій, однак у Біблії переважно вживається як знак мудрості. Під покровом дуба у Старому Завіті Авраамові з'явився Господь, під дубом Яків закопав всіх ідолів Сехем, а Ісус Навин поставив під дубом камінь для клятви. Пізніше дуб, або точніше падуб (кам'яний дуб) став вважатися деревом, з якого за переказами був зроблений хрест Господній. Таким чином це дерево увійшло в культуру як символ шанування Христа та мук, які пережив

Син Божий задля людей. Оливна гілка – традиційний символ святого духа, голуб з оливковою гілкою в дзьобі сповістив Нюю про кінець потопу. В оливковій гілці завжди закодована надія, майбутнє, нагадування про визволителя. За Іоанном Златоустом, гілка оливи – знак усиновлення всім народам землі. Врешті у цьому образі слід бачити і примирення з самим собою, власною долею, що й радив через символіку рослин батько синові. Шанування пальми як символу властиво шумерській, античній і єгипетській культурам. У християнстві за допомогою використання цього знаку говорить про праведників і всю релігію загалом. На початках становлення церкви семантика пальми – перемога Христа над смертю. Пальмові гілки означають славу, тріумф, воскресіння, перемогу над смертю і гріхом. У християнському образотворчому мистецтві пальма стала атрибутом багатьох святих і мучеників (що відповідало численним згадкам про пальму в Біблії), у переносному сенсі – це духовна звитяга. Однак цінності мучеництва, які закодовані у символах, які називає Мартіан, не вгамовували спрагу Валента до публічного визнання і слави.

Окремої уваги заслуговує символ агави, який знаково позначає простір садиби Мартіана. Агава – рослина американська, найпоширеніша у Мексиці. Завезена в Європу тільки після відкриття Америки, тобто не раніше XV ст. Вважається, що перша агава потрапила в Середземномор'я лише в 1561 р. і з того часу почала використовуватись у паркових насадженнях. Відзначається великими розмірами соковитих листків. На своїй історичній батьківщині агави ростуть в засушливих районах на каменистому ґрунті; цвітуть агави вкрай рідко і, як правило, пізно.

Як бачимо, „тривкі рослини” агави у римському домі є прикладом ігнорування Лесею Українкою хронології фактів культури задля семіотичного увиразнення психологічних конфліктів у тексті. За задумом письменниці, агава у тексті „Адвоката Мартіана” стає символом Мартіана та його дому. Покидаючи батьківську оселю, Аврелія „зриває листок агави, колеться, але, стлумивши стогін болю, ховає листок під своє покривало”. Ця деталь промовисто свідчить, що у нове життя дівчина бере з собою спогади, які очевидно потаємно („під покривалом”) ранитимуть їй душу. Рослина іноземного походження – ще один аргумент на користь Мартіана-чужинця, нетипову людину для свого часу і незрозумілу для близьких.

Ф. Г. Лорка у поезії „Агава” називає цю рослину „закам'янілим спрутом”. Камінь як місткий символ, характерний для ідеостилію Лесі Українки-драматурга. Письменниця за допомогою образу каменя досягає імпліцитного вираження ідейно-художнього змісту драми. У творі його важка сутність нагадує про себе в камінних лавках на подвір'ї, в кам'яній тиші. Діти адвоката відчувають себе „каменями спотикання”, які лише заважають „на трудному шляху”. Неодноразово у тексті використовується образ каменю, що асоціюється з покаранням, врешті-решт стікає кров'ю, „скаменований” Ардент. Водночас Ізоген називає Мартіана „наріжним каменем”, на якому тримається церква. Це таких як він ап. Петро вважав „кам'яниною живим”, якого вибрав для особливих діянь Бог. Вразливість Мартіана, його „живе серце” також засвідчені через „флористичний” аргумент: сестрі він обіцяє

зростити на могилі Люцілли „цілий гай” квіток. Отож пережиті події трагічного дня відбилися у його зболеному серці, але адвокат залишається вірним обов'язку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вдумлива інтерпретація мови знаків дозволяє виділити у тексті „Адвоката Мартіана” шість основних мотивів: суду і вини, християнства, дому і бездомів'я, краси, трансляції культури, самототожності. Всі ці мотиви об'єднані проблемою вибору волі/полону, шляхів жертвності. Флористичні символи (лілея, троянда, лавр, дуб, агава) засвідчують, що не кожному з персонажів до снаги та жертвність, без якої немислимі будь-які серйозні гуманістичні проекти, які стають віхами людського поступу. Надто привабливим для молодого покоління стає публічність. Однак помилково дешифрувати сенс флористичних знаків у драматичній поемі Лесі Українки однозначно, оскільки за емблематичним маркуванням прихована внутрішня боротьба, екзистенційна напруга, що засвідчує в кожному з героїв непересічний характер. Всеохопність проблематики і багатство інформаційних каналів письменниці не може бути детерміновано одним голосом, одним смислом – у висловлюванні письменниці присутня полікодовість, багатоголосся і жодному з окремих голосів-компонентів цього складного феномену не віддається однозначна, а тим більше дидактична перевага.

Список літератури

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / В. Агеєва. – К: Либідь, 2001. – 264 с.
2. Бабишкін О. Леся Українка. Життя і творчість / О. Бабишкін, В. Курашова. – К. : Держ. вид-во худож. літ-ри, 1955. – 478 с.
3. Генік-Березовська З. Драматична творчість Лесі Українки в тогочасному літературному контексті / Зіна Генік-Березовська // Грані культур. Бароко, романтизм, модернізм. – К. : Гелікон, 2000. – С. 213–226.
4. Кримський Агатангел / [збір. тв. у 5 т.] / Агатангел Кримський. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 2. – 719 с.
5. Масенко Л. У вавилонському полоні: Теми національної та соціальної неволі у драматургії Лесі Українки / Л. Т. Масенко. – К. : Соняшник, 2002. – 152 с.
6. Топоров В. Заметки о растительном коде основного мифа // Балканский лингвистический сборник. – М. : Наука, 1977. – С. 196–207.
7. Тюпа В. Художественный дискурс (Введение в теорию литературы) / В. Тюпа. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2002. – 80 с.
8. Українка Леся. Драматичні твори (1911–1913). Переклади драматичних творів / Леся Українка // Збір. творів : у 12 т. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 6. – 416 с.
9. Українка Леся. Листи (1903–1913) / Леся Українка // Збір. творів у 12 т. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 12. – 694 с.

Рассмотрена флористическая семиотика одного из самых загадочных произведений Леси Украинки. Приведена семантика таких знаков, как лилия, роза, лавр, дуб, агавы, которые играют важную роль в репрезентации системы образов драматической поэмы. Определено место флористики в поликодовом письме драматурга Леси Украинки.

Семиотика, код, знак, символ, семантика.

Parity of different codes on the basis of the mature creative works of Lesya Ukrainka are analysed in the research. The main idea of the text is revealed through semantics of the topos of the drama. A number of codes which are typical of the most of interpretations focus on the code of belief. Names are of great importance in any text of Lesya Ukrainka. Each name is a concept which forms the image. It makes an associative aspect of the work more profound, emphasizes the issue of the work and its main idea. Floral signs of the dramatic poem "Martian the lawyer" is the objective of this article. The article studies the semantics of such signs as lilly, rose, bay, oak, agave that play an important role in the representation of the dramatic poem's image system. Traditionally, plants in dramas are not limited to decorative function and perform a semantic function. In the drama "Martian the lawyer" the semiotic system of each of the main characters is endowed with expressive floral character that enables a deeper understanding of the essence of the characters of heroes. Floral symbols (lily, rose, laurel, oak, agave) indicate that not everyone of the characters is ready to sacrifice. There are no any serious humanitarian projects which are possible without it. They become milestones of human development.

Semiotics, code, sign, symbol, semantics.

УДК 81'373.612:811.11

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДВОМОВНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ТЕЗАУРУСА ФАХОВОЇ МОВИ ПСИХОЛОГІЇ

В. В. Тарасова, кандидат філологічних наук

Розглянуто проблему розробки двомовного термінологічного ідеографічного словника фахової мови психології. Виявлено принципи укладання двомовного термінологічного тезауруса з психології, подано види тематичних груп, встановлено типи лексико-семантичних зв'язків між словами.

Двомовний термінологічний ідеографічний словник, тезаурус, гіпонімія, синонімія, термінологія, психологія.

Важливість словникарської справи для лінгвістики та культури в цілому неможливо переоцінити, оскільки «сучасна цивілізація – це цивілізація словника» [4, с. 14], а сучасна лексикографія виступає як «універсальна методологічна наука» [2, с. 3], коли словник розглядається як щабель моделювання мовної системи в цілому (загальнономовний словник) або підсистеми мови, будь-якої фахової мови (термінологічний словник).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині одним із найважливіших завдань лексикографії є проектування таких словників, які б на